

<https://novaator.err.ee/1116598/euroopas-ainulaadse-salme-laevamatuse-uuringud-on-tais-musteeriume>

Euroopas ainulaadse Salme laevamatuse uuringud on täis müsteeriume

AJALUGU

Indrek Ojamets, Airika Harrik

24.07.2020 10:51

Saaremaalt Salme alevikust leitud muinaslaevu on teadlased uurinud rohkem kui kümme aastat, kuid endiselt ümbritseb laevu müsteeriitude loor ja vastuseta küsimusi on palju. Novaator uuris mitmelt Salme laevade uuringutega tegelenud teadlaselt, mis seisus uuringud on.

Salme laevade leid muudab veidi senist arusaama viikingite aja algusest. Seni on tinglikult loetud viikingiaja alguseks aastat 793, kui kroonikate järgi põhjast tulnud sõjamehed/röövlid ründasid Põhja-Inglismaal Lindisfarne'i kloostrit. Mitmete hiljutiste uurimistööde tulemused, sealhulgas ka Salme leidude ja luustike dateeringud viitavad hoopis aastale 750.

Tallinna ülikooli arheoloogia vanemteadur Jüri Peets lausus, et uute leidude, kaasa arvatud Salme laevmatuste valguses, kipub viikingiaja alguse dateering varasemaks minema. "Salmelt on kindlad tõendid, et viikingite retked hakkasid varem, aga vaevalt, et Salme mehed olid esimesed viikingid," rääkis Peets.

Saaremaalt Salme alevikust leiti esimene laevamatus 2008. aastal, paar aastat hiljem, 2010. aastal leiti mõnikümmend meetrit eelmisest leiukohast eemal teinegi viikingite laevamatus, mis olid ühtlasi vanimateks laevaleidudeks Eestis ja ainsateks laevadesse paigutatud massmatusteks kogu maailmas.

Arheoloogilised välitööd Salme laeva juures Autor/allikas: Liina Maldre

Mõlemad laevad pärinevad väga suure tõenäosusega samast sündmusest, kuid selle tõestamine ei ole sugugi lihtne. Kui leiti Salme teine matuselaev, ei olnud kõik töögrupi liikmed ühel meelel matuste samaaegsuses.

Oletati isegi Salme II laeva surnute eriaegset matmist, mille tõestuseks olevat paks liivakiht kahe pealmise matusekihi vahel. "Siis sai meelega kõigile ülesandeks antud, et otsida selliseid punkte, mis tõestaksid nii laevmatuste kui ka üksikute surnute erinevatel aegadel matmist. Midagi kindlalt eriaegsusele osutavat ei leitud, samal ajal ei ole ka mitte ühtegi sündmuse samaaegsust välistavat tõendit," meenutas Peets.

"Sellele, et mõlemad massmatused pärinevad ühest sündmusest, osutavad kõige paremini nende DNA analüüside tulemused, mille kohta on ilmunas [teadusartikkel](#)," ütles Peets.

Uuringu kaasautor antropoloog Raili Allmäe peab kaht laeva siiski veidi erinevateks. Ta loodab, et edasised uuringud näitavad, kas laevu tõepoolest seob sama sündmus.

Pool mõõka jäi ühele ja pool teisele laevale

Leidude seas on üks huvitav mõõk, mille pidemepoolne osa on ühes laevas ja teravikupoolne osa teises laevas. Juhul kui need on sama mõõga osad, oleks probleem lahendatud, et matuseriitus toimus samal ajal. Ühtlasi oleks tõestatud, et matuse käigus murti mitmeid mõõku ja toimus surnute sängitamine kahte laeva.

Küll aga on seda raske tõestada, sest mõõgatükkide pusletükkidena kokkusobitamine pole arheoloogias just kõige veenvam tõend. Kahjuks ei andnud ka mõõgaosadest tehtud mikroelementide analüüs ühest vastust, sest veel mitme teisegi mõõga materjal on sarnase mikrolisandite sisaldusega. Peets rääkis, et see vajab veel nuputamist, kuidas tõestada, et tegemist on ühe ja sama mõõga tükkidega.

Eri laevadelt leitud mõõgatükid. Autor/allikas: Kristjan Sisa

Miks laev on just Salmel?

Ühtset ja selget vastust pole. Kõige lihtsam seletus oleks rüüsteretk, kuid selleks on mehed maetud liiga luksuslike asjadega, rääkis Peets. "Vaevalt, et kalliskividega või kuldse pidemega mõõk on just kõige sobivam tavakähmluses kasutamiseks," märkis Peets.

Laeval olevad inimesed on pärit Rootsist Mälari piirkonnast, mis asub tänapäeva Stockholmi lähistel. Seda on tõestanud hambaemalised võetud proovid, sest just hambaemalised kaudu saab tuvastada, kust inimene pärit on ehk kus on ta oma lapsepõlve veetnud.

"Nad on teatud mõttes geneetiliselt rohkem rootslased kui tänapäeva rootslased ise."

Raili Allmäe sõnul annab leid hea ülevaate kaheksanda sajandi keskpaiga Ida-Rootsi geneetilisest baasist. "Nad on teatud mõttes geneetiliselt rohkem rootslased kui tänapäeva rootslased ise," tõdes ta. "Pärast seda on toimunud rahvaste liikumisi ja Rootsi praegune geneetiline baas on hoopis teistsugune."

Miks paljud maetud on omavahel sugulased?

Laevadesse maetud meestel on väga sarnased geneetilised juured, ühtlasi oli laeva maetud neli venda, neist üks uhke vääriskividest mõõgaga. "Laevas on ka viies mees, kes on nende kaugem sugulane. Võimalik, et kusagilt vanaisade-vanaemade kaudu," lisas Raili Allmäe.

"Ühe perekonna traagika kajastub seal."

"Kas siit võime järeldada seda, et mingisugune ülikusuguvõsa hääbus lõplikult, et talle pandi see perekonnarikkus matusesse kaasa, see on ka võimalik. Ühe perekonna traagika kajastub seal," rääkis Peets ja lisas, et uuringute algul tundus üsna ebatõenäoline olevat, et paljud mehed on omavahel suguluses.

"Lootsin siiski leida kinnitust oletusele, et sõjaseltskonna tuumiku võisid viikingiaja koidikul moodustada veel ühe sugukonna või klanni liikmed. Aga sellist tulemust ma küll ei oodanud – peaaegu kõik 34 uuritud Salme meest olid väga lähedaste esivanematega. Vaid viis teise laeva meest pärinesid mujalt Rootsist."

DNA uuringutulemusi toetasid ka nende hambaemalised isotoopuuringud – enamik meestest (ja kindlasti ka kaks koera) on sündinud kusagil Kesk-Rootsis, Mälari piirkonnas.

Miks leiti Salme laevadest nii palju looma- ja linnuluid?

Tallinna Ülikooli arheozooloogi Liina Maldre sõnul leiti looma- ja linnuluid mõlemast Salme laevast, ent kahe laeva leiud olid liigiti veidi erinevad. Esimesest laevast leiti lindudest kana- ja raudkulli luid, imetajatest aga hulganisti kitse- ja lamba- ning vähem sealuid.

Teisest laevast leiti lisaks kulliluudele palju sinikael-pardiluid. Veiseluid oli teise laeva loomaluude seas sedavõrd vähe, et nende seos laevaga pole Maldre sõnul kindel.

Kõik need loomad olid mõeldud toona tavapärase hauapanustena. Ohverdusele viitas seegi, et luudel on näha löikejälgi. "Huvitav oli esimese laeva linnuluudega see, et ilmselt on pandud

terved linnud, välja arvatud lindude pead. Ehk pead on enne matmist eemaldatud," ütles Maldre. Linnuluud viitavad tema sõnul üldiselt kõrgema seltskonna matustele.

Erinevalt esimesest laevast leidus teises ka koeraluid. Tervena oli säilinud vaid üks koeraluustik. See koer maeti arvatavasti inimestega koos .

"Koer oli laeva pardas. Tema pea oli ühel inimesel praktiliselt kaenla all olnud sel hetkel, kui nad maeti sinna," kirjeldas arheozooloog. Koera rinnakorv leiti ühe inimese labajalgade pealt ja puusaluud kilpide pealt. Maldre sõnul olid koerte ja inimeste koos matmine viikingiaegsetes paatmatustes tavaline. Salme II laeva oli maetud kokku vähemalt neli koera.

Iselaadse hauapanusena leiti Salme teisest laevast ka kalaluid, näiteks haugi, säruga ja ahvenat.

Miks on maetud meeste kammid erilised?

Hiljaaegu valmis uurijatel [artikkel](#) Salme leiukohast leitud kammidest. Salme esimesest laevast leiti üks kamm, ent teises laevas olid kammiomanikud kolmandik maetutest.

Artikli põhiautori arheoloog Heidi Luige sõnul teeb kammid eriliseks just tõsiasi, et on Eestist on leitud vaid üksikuid viikingiaegseid kamme, ja needki pole kohaliku päritolu. Kammid on sestap selge viide nende omanike Skandinaavia päritolule.

"Skandinaavias oli väga sageli iga maetu juures kamm. Staatust kamm ei näita," märkis Luik. Ta oletas, et Salmes pole kõigil meestel kamme sellepärast, et konfliktis langenutele polnud neid kodust kaugel kõigile võtta.

Luige sõnul on kõnekas ka kammide materjal. Vähemalt kolm Salme kammi on tehtud põhjapõdrasarvest, ülejäänud põdrasarvest. "Põdrasarv võib viidata Mälari piirkonnale," ütleb ta. "Kui nad oleksid kusagilt lõuna poolt, ütleme Taanist, siis seal oleks pigem tehtud hirvesarvest."

Kuidas maetud mehed välja nägid?

"Kui vaatame Salmele maetud mehi tervikuna, ma ütleksin, et nad on väga heas vormis," märkis Raili Allmäe. Mehed olid oma aja kohta pikad: nende keskmine pikkus ulatus 175 sentimeetrini ehk nad olid pikakasvulised

Pikk kasv annab antropoloogi sõnul tunnistust heast lapsepõlve-keskkonnast. Nad pole kannatanud nälga ega viletsust. "Nad olid isegi nõksa pikemad kui hilisemad Skandinaavia linnade inimesed," ütles ta.

Samuti olid meestel terved hambad: näiteks leiti nende hammastelt väga vähe kaariest. "Selle järgi tunduvad nad tõesti olema pigem sotsiaalselt kõrgema klassi inimesed," tõdes Allmäe.

Välja kaevatud luustike kiht. Autor/allikas: Jaanus Valt

Kas laeval leidis viimse puhkepaiga viikingi kuningas?

Võib-olla leidis Salme laeval viimse puhkepaiga viikingi kuningas, kuna ühe mehe suust leiti viikingite lauamängu (*hnefatafl*) kuninganupp. "Välistada ei saa, et ta oli seal juhuse tahtel, sest ümberringi oli hulganisti ka teisi vaalaluust mängunuppe, aga välistada ei saa, et ta on sinna tahtlikult pandud," lausus Peets.

Raili Allmäe jäi mängunupu-teooria osas pigem skeptiliseks. "Ühel päeval tuleb mõni teine mees ja väidab hoopis midagi muud. Arheoloogia ongi väidete kunst," ütles ta.

Mees, kelle suust leiti viikingite lauamängu (hnefatafl) kuninganupp. Autor/allikas: Liina Maldre

Miks hulk Stockholmi lähistelt pärit mehi, kellest paljud on omavahel suguluses, leidsid oma viimse puhkepaiga Saaremaal Salmel koos uhkete väärisesemetega – see on küsimus, millele otsivad vastust mitmed nii Eesti kui ka välismaa teadlased. Ehk annavad edaspidised uuringud aimu, mis täpsemini sellel laeval toimuda võis.